

УДК 373.2.091.2 : 028

Галина Ватаманюк

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У МУЗИЧНО-ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розкрито сутність понять «закономірність», «педагогічні закономірності», «комунікативні вміння старших дошкільників», «музично-ігрова діяльність»; визначено вікові особливості комунікативних умінь старших дошкільників, означено їх структурні компоненти (інформаційно-комунікативні, перцептивно-експресивні, інтерактивні); висвітлено роль музично-ігрової діяльності у формуванні комунікативних умінь дошкільників; сформульовано й обґрунтовано закономірності формування комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності.

Ключові слова: *комунікативні вміння, музично-ігрова діяльність, старші дошкільники, спілкування, закономірності, процес, педагог, музичний супровід, міжособистісні взаємини, дошкільний навчальний заклад.*

Раскрыта сущность понятий «закономерность», «педагогические закономерности», «коммуникативные умения старших дошкольников», «музыкально-игровая деятельность»; определены возрастные особенности коммуникативных умений старших дошкольников, отмечено их структурные компоненты (информационно-коммуникативные, перцептивно-экспрессивные, интерактивные); освещена роль музыкально-игровой деятельности в формировании коммуникативных умений дошкольников; сформулированы и обоснованы закономерности формирования коммуникативных умений старших дошкольников в музыкально-игровой деятельности.

Ключевые слова: *коммуникативные умения, старшие дошкольники, общение, музыкально-игровая деятельность, закономерности, процесс, педагог, музыкальное сопровождение, межличностные отношения, дошкольное учебное заведение.*

The essence of the concepts «regularity», «pedagogical regularities», «communicative abilities of the senior preschool children», «musical and game activity» is disclosed; age features of communicative abilities of the senior preschool children are defined, it is noted their structural components (information and communicative, perceptual and expressional, interactive) the role of musical and game activity in formation of communicative abilities of preschool children is lit; it is revealed, regularities of formation of communicative abilities of the senior preschool children in musical and game activity are formulated and proved. Further research needs to explore the

possibility of other artistic activities in shaping the communicative skills of senior preschool children, output principles molding process.

Key words: *communicative abilities, senior preschool children, communication, musical and game activity, regularities, process, teacher, music, interpersonal relations, preschool educational institution.*

Нові пріоритети сучасної дошкільної освіти у світлі вимог Закону «Про дошкільну освіту», Базового компонента дошкільної освіти, спрямованих на оновлення змісту й вдосконалення форм, методів і технологій розвитку гармонійної особистості дитини, зумовлюють важливість вирішення проблеми формування комунікативних умінь старших дошкільників як важливої складової їхньої соціальної і життєвої компетентності.

Проблему формування комунікативних умінь дошкільників як один із аспектів соціально-мовленнєвого розвитку досліджували: психологи (Л. Калмикова, О. Кононко, В. Котирло, М. Лісіна, Т. Піроженко та ін.); педагоги (А. Гончаренко, В. Захарченко, А. Зрожевська, Є. Тихеева та ін.); лінгвісти (В. Бабич, Ф. Бацевич); лінгводидакти (О. Амацьєва, А. Богущ, Н. Гавриш, К. Крутій, Н. Луцан, М. Пентилюк, О. Трифонова, О. Ушакова, Г. Чулкова та ін.). На необхідності посилення інтегрованості змісту і методів дошкільної освіти у процесі формування комунікативних умінь дітей наголошували провідні педагоги минулого (М. Монтесорі, С. Русова, В. Сухомлинський) й сучасності (Г. Беленька, А. Богущ, Т. Поніманська). Враховуючи незаперечну цінність здобутків учених, зазначимо, що теоретичне і методичне забезпечення вирішення досліджуваної проблеми потребує доопрацювань, зокрема – вивчення можливостей різних видів діяльності в формуванні комунікативних умінь дошкільника, закономірностей і принципів формувального процесу. У зв'язку зі значущістю означеної проблеми та станом її вирішення, метою публікації є виявлення, формулювання та обґрунтування закономірностей формування комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності.

Закономірність – це об'єктивно існуючий, постійний і необхідний взаємозв'язок між предметами, явищами, процесами, що впливає з їхньої внутрішньої природи, сутності; об'єктивно існуюча залежність результату від розвивального потенціалу середовища [6, с. 702]. Суть закономірностей не розкривається безпосередньо, а виявляється шляхом вивчення зв'язків між явищами і фактами, навчальними дисциплінами та їх специфікою. Педагогічні закономірності відображають внутрішній суттєвий зв'язок явищ навчання і виховання, який зумовлює їх необхідний вияв і розвиток.

Комунікативні вміння старших дошкільників – це такий рівень оволодіння вербальними та невербальними засобами спілкування, що дозволяє реалізовувати відповідне віковим психологічним нормам

спілкування в єдності взаєморозуміння, обміну діями, емоційними враженнями й переживаннями. Формуються комунікативні вміння на основі комунікативної потреби, яка задовольняється в поведінці та стає передумовою розвитку таких якостей особистості, як спрямованість на спілкування, інтерес до людей, рефлексія, емпатія, здатність до спільної діяльності, партнерства, що є необхідним для соціалізації дитини [1, с. 4].

Віковими особливостями комунікативних умінь старших дошкільників (даний віковий період найбільш сприятливий для формування феномену) є: уявлення дітей про світ дорослих, їх взаємини, правила поведінки; відтворення соціальних взаємин у сюжетно-рольовій грі; усвідомлення необхідності будувати спілкування відповідно до завдань комунікативної ситуації; аналіз і оцінка комунікативних контактів з однолітками і дорослими; (Л. Виготський, О. Кононко, М. Лісіна).

У формуванні комунікативних умінь старших дошкільників поряд із провідними видами діяльності (спілкування і гра) важливу роль відіграє музично-ігрова діяльність, яку розуміємо як: освітньо-виховний феномен, підпорядкований мотиваційно-цільовим, змістовим, процесуально-організаційним завданням особистісного розвитку дитини, засіб зміцнення її соціалізації у процесі доцільного включення у добровільну художньо-спрямовану, полікультурно-оснащену колективну взаємодію; шлях пізнання, процес збагачення емоційно-чуттєвого досвіду й розвитку музично-творчих здібностей; спосіб удосконалення рухових, слухацьких та виконавських умінь і навичок, у якому взаємодіють аудіальний (спів), візуальний (танець), аудіовізуальний (театр) [1, с. 6]. Завдяки їх синтетичності учасник гри реагує на багатоаспектність шляхів комунікації відповідним налаштуванням «апарату» сприйняття і посиленням функціонування комунікативної сфери. Розвивально-виховні можливості музичних і комунікативних ігор розкрито в роботах А. Андрасян, А. Богущ, В. Верховинця, Н. Ветлугіної, С. Садовенко, А. Шевчук, М. Шутя та ін. Музично-ігрова діяльність, поєднуючи музику, хореографію, образотворче мистецтво, виходить за межі кожного з них, що прослідковується у виразному мовному інтонуванні, ритмічних рухах, тембровій, шумовій, руховій імпровізації, виконанні ролей творців і виконавців. Користуючись елементарними, доступними засобами виразності (слово, музика, рухи), діти можуть імпровізувати, активно проявляти і виражати емоційні стани й переживання, оскільки музична гра сприяє творчому перевтіленню й самовираженню, допомагає виявитися «всередині» музики, набути досвіду емоційних переживань. Голосове і рухове самовираження дитини під музику розглядається як важливий природний засіб її розвитку. Сутність і зміст музично-ігрової діяльності визначає можливості реалізації основних завдань з формування комунікативних умінь. Музично-ігрова діяльність є засобом формування інформаційно-комунікативних, інтерактивних, перцептивно-експресивних

компонентів комунікативних умінь старших дошкільників і відзначається характеристиками, що зумовлюють виразне мотивування дітей до включення в її здійснення (процесуальність, вікова відповідність, колективний характер, моделювання соціальних взаємин) та використання засобів спілкування, що уможливають реалізацію комунікативних потреб: експресивно-мімічних – погляд, посмішка, міміка, виразні вокалізації та рухи тіла, предметно-дієвих – локомоторні і предметні рухи, пози, використовувані у спілкуванні.

На основі інтегративних зв'язків різних видів діяльності та засобів їх вираження, основних положень галузевих дисциплін (загальної, дошкільної й музичної педагогіки, дитячої психології, дошкільної лінгводидактики) у процесі дослідження було виявлено, сформульовано й обґрунтовано закономірності формування комунікативних умінь старших дошкільників у музично-ігровій діяльності, як відносно стійкі залежності між: педагогічними впливами і результатами музичної та мовленнєвої діяльностей дітей; процесами музичного виховання та комунікативно-мовленнєвого розвитку; засобами виразності музики й мови; окремими компонентами навчально-виховного процесу (принципами, шляхами, умовами) і його метою, завданнями, змістом, методами, що визначають успішність формувального процесу. Розглянемо їх.

1. Ефективність процесу формування комунікативних умінь залежить від бачення педагогом цілей, визначення мотивів та постановки мети означеної діяльності, від його вміння викликати інтерес і сформувати потребу в спілкуванні. Ціль – те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти, кінцевий результат – сформованість у дитини комунікативних умінь і навичок. Досягненню цілей у будь-якій діяльності передує мотив (привід для будь-якої дії чи вчинку – значущість проблеми у розвитку дошкільника, визначена рівнем його психічного і фізичного розвитку та потребою у соціальній взаємодії). Бачення цілей і визначення мотивів вимагає від вихователя постановки мети, яка є системотворчим чинником формування комунікативних умінь дошкільників, виступаючи як образ майбутніх досягнень і як прагнення до певного рівня розвитку (образ – ціль і ціль – завдання). Мета комунікативно-мовленнєвої діяльності – формування культури спілкування дитини, як здатності сприймати інформацію, відтворювати її і передавати іншому. Для того, щоб дитина стала активним учасником процесу, її потрібно занурити в нього, що можливо лише за умов виникнення інтересу й утримання його упродовж певного періоду. Важливо сформувати в дитини не стільки бажання, скільки потребу у взаємодії з іншими людьми, яка й спонукатиме її до спілкування. Відповідність змісту музично-ігрового твору потребам особистості, може перетворити поверхневі переживання у глибоко особистісні. Знання педагогом кожної з вищерозглянутих ланок, розуміння й усвідомлення їх значущості для освітнього процесу та місцезнаходження

в ньому (чітка послідовність дій) забезпечить повноцінність процесу формування комунікативних умінь старших дошкільників.

2. Мета формування комунікативних умінь дошкільників визначає зміст, засоби і методи роботи, які, в свою чергу, зумовлюють ступінь досягнення визначеної мети. Конкретизація мети визначає зміст роботи з дитиною, який визначає, яких якостей вона має набути у музично-ігровій діяльності. Система засобів, які активізують мовлення дошкільників, має спиратися на такі чинники, як спілкування з однолітками й дорослими, емоційність навчання рідної мови через спільні з музикою критерії звукової культури (інтонація, темп, ритм, динаміка мовлення), стимулювання вербального й невербального спілкування, активне говоріння у мовленнєвих та ігрових ситуаціях; ігрові методи – дидактичні й рухливі ігри під музику, ігри-драматизації, інсценізації; словесні методи – (запитання, загадки, бесіди, пояснення, лічилки); безпосередній вплив педагога, його особистий приклад (показ, імітація); розв'язання посильних проблемних завдань; мотивацію (створення позитивного емоційного настрою за допомогою музики, інтонації, міміки, заохочення); міжпредметні зв'язки тощо. Якщо зміст і методи музично-комунікативної роботи не визначаються передбаченням мети, розумінням того, яких якостей діти мають набувати у процесі музично-ігрової діяльності, то така педагогічна робота виявляється неефективною. Не можна вчити дітей «взагалі», не задумуючись про кінцеву мету виховання, про той ідеальний стан, до якого маємо підвести дитину.

3. Змістовність пізнання світу людських взаємин, почуттів і способів їх вираження залежить від емоційно-життєвого досвіду дитини. Емоційне життя дитини – сукупність емоційних станів, які переживаються нею, спонукають до діяльності, регулюють активність. Емоція «зацікавлено», «невідсторонено» оцінює дійсність і «сповіщає» свою оцінку дитині мовою переживань [3, с. 22]. Механізм емоційної корекції узгоджує загальне спрямування та динаміку поведінки дитини з тим особистісним значенням, яке має для неї конкретна ситуація та виконувані для задоволення власних потреб й інтересів дії щодо реалізації своїх ціннісних установок. Відомо, що люди з добре розвиненою емоційною сферою можуть краще налагодити стосунки з тим, хто довкола них, швидше знайдуть вихід зі складного становища, здатні більш цілеспрямовано керувати своїми емоціями, уміють керувати ними, здатні до співчуття й розуміння інших, уміють безконфліктно спілкуватись один з одним. Від емоцій, які найчастіше переживає і проявляє дитина, залежить успіх її взаємодії з людьми, а, отже, й успіх соціального розвитку, де слово, музика, гра відіграють важливу роль.

4. Музика може виконати естетичну, пізнавальну, виховну й комунікативну роль тільки тоді, коли діти навчаються чути її, емоційно відгукуватись на неї, висловлюватись про почуте, відтворювати її зміст у

рухах, міміці, жестах. Будь-яка форма спілкування з музикою спонукає до емоційного відгуку на неї, вчить сприймати її, розвиваючи вміння вслухатися в неї, висловлюватись про почуте та про особисте ставлення до твору, відтворювати її зміст у рухах, міміці, жестах. Завдяки комунікативним властивостям (спільність засобів виразності з мовою, стимулювальний ритмічно-руховий ефект) музика «розговорює» навіть мовчунів.

5. Розвивальний вплив музичного супроводу ігрових дій дошкільників здійснюється за умови їх естетичного ставлення до музики. Якщо сприймання неадекватне природі музичного мистецтва, то можливості музики не реалізуються і не відіграють належної ролі в комунікативному розвитку дитини. Естетичне ставлення дітей до музики зумовлене створенням творчої ситуації на кожному етапі спілкування з музично-ігровим твором. Між спілкуванням і музичним сприйняттям є тісний зв'язок. Є. Назайкінський виявив, що комунікативний досвід людини є одним із провідних чинників, який забезпечує диференційоване сприйняття музики, розрізнення її жанрових мелодичних, ритмічних відмінностей та інших особливостей [5, с. 77]. Через художній твір людина пізнає не тільки дійсність, а й себе у цій дійсності, що спонукає її до обдумування вчинків, висловлювань, поведінки у ситуаціях спілкування.

6. Ефективність формування комунікативних умінь старших дошкільників залежить від цілеспрямованого налагодження системи роботи ДНЗ з означеної проблеми. Налагодження системи роботи з формування комунікативних умінь дошкільників вимагає виокремлення її складових та встановлення зв'язків між ними. Складовими процесу реалізації комунікативно-розвивального напряму діяльності ДНЗ є: управлінська, дидактична, виховна науково-методична, суспільно-педагогічна діяльність. Мета управлінської діяльності – забезпечення функціонування комунікативно-розвивального процесу як цілісної соціально-педагогічної проблеми, створення умов для ефективного функціонування інших складових. Мета дидактичної складової – забезпечення сприятливих умов щодо розвитку й формування комунікативних умінь дошкільників; виховної – забезпечення умов для виховання естетичних засад спілкування, розвитку комунікативно-емоційної сфери дошкільників. Науково-методична складова системи має на меті забезпечення зростання рівня професійної компетентності вихователів, музичних керівників, психологів щодо розвивального напряму діяльності ДНЗ, суспільно-педагогічна складова – встановлення й реалізацію зв'язків ДНЗ із сім'єю та школою з розв'язання комунікативних завдань. Кожна зі складових є важливою ланкою в реалізації намічених цілей, взаємодія яких забезпечить ефективність комунікативно-розвивальної роботи в ДНЗ.

7. Уміння керувати своїм емоційним станом і вміння спілкуватися

найкраще формується у процесі колективно-ігрової взаємодії. Навички суспільної поведінки, набуті в ігровій діяльності з ровесниками, старшими та молодшими дітьми, спонукають дошкільників до позитивних форм спілкування у повсякденному житті. Колективний характер сприймання музики під час ігрових дій спонукає до взаємокоригування емоцій, створює доброзичливий психологічний клімат у групі. Якщо не наповнити реальний колективізм музично-ігрової діяльності потрібним змістом, то він не матиме відношення до формувального процесу.

8. Сформованість комунікативних умінь у дошкільників залежить від рівня сформованості їх у педагога. Забезпечення правильного стилю спілкування вимагає від педагога сформованості таких комунікативних умінь, як: володіння соціальною перцепцією («читання з обличчя», вміння спілкуватися з дітьми – виразність, привабливість, загадковість розмови); оптимальна побудова соціального мовлення (встановлення і підтримка мовленнєвого контакту, вживання зрозумілої лексики з використанням різної тональності, сили голосу, ритмічності); вміння організувати співробітництво (підтримувати контакт, стимулювати бажання спілкуватись і діяти спільно з дорослим, сприяти передчуттю спільного результату діяльності). Розуміння педагогом сутності та змісту комунікативних умінь, як важливого компонента його професійної діяльності, набуття ним комунікативних якостей та вміле застосування їх у роботі є необхідною умовою розвитку та формування комунікативних умінь дошкільників.

9. Чим виразнішим і образнішим буде музичний супровід ігрових дій, тим повнішим і різноманітнішим буде використання у спілкуванні вербальних і невербальних засобів. Суть цієї закономірності впливає із теорії про спільність засобів виразності мови і музики, до яких відносяться: темп, тембр, гучність, лад, метр, ритм, інтонація. Так, жалісні інтонації музичного супроводу викликають інтонацію співчуття в голосі, їх різноманітність збагачує семантику озвученого; тембр музичного інструмента вказує на відмінність його від інших, характеризує ігровий персонаж; лад створює настрій, темп інформує про швидкість передачі та засвоєння потрібної інформації, підтримує той чи інший настрій; гучність звучання музики викликає в ігрового персонажа впевненість у собі, підтримку дій, або ж, навпаки, пригнічує цю впевненість як в голосі, так і рухах (із посиленням звучання збільшується амплітуда жестів і навпаки); метр допомагає виділити у розмові логічні наголоси та спонукає до граматично правильного мовлення; ритм додає чіткості музичним і словесним висловлюванням, організовує їх порядок і рухи, які передають образ без слів. Отже, голосові характеристики мовлення та руховий досвід дитини увиразнюють комунікативні дії, насичуючи їх різноманітними смисловими відтінками й зовнішніми виявами, що забезпечує розуміння змісту і суті інформації. Оскільки одним із показників культури спілкування є адекватність використання вербальних і невербальних

засобів, то музичний супровід ігрових дій сприяє розширенню гами їх використання та увиразненню їх якості.

Отже, вищеозначені закономірності утворюють відносно цілісну систему, яка відображає внутрішній суттєвий зв'язок явищ комунікативно-мовленнєвих дій у музично-ігровій діяльності. Знання й усвідомлення їх педагогом сприяє ефективності формувального процесу. Подальшого наукового дослідження потребує вивчення можливостей інших художніх видів діяльності в формуванні комунікативних умінь старших дошкільників, виведення принципів формувального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ватаманюк Г. П. Формування комунікативних умінь старших дошкільників у процесі музично-ігрової діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Г. П. Ватаманюк – Одеса, 2014. – 20 с.
2. Гаврилушкина О.П. Робота з розвитку комунікативної поведінки дошкільників в умовах дитячого саду. 2003, №2.
3. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вузів / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
4. Мавріна І. В. Можливості діагностики рівня розвитку комунікативних здібностей старших дошкільнят – М. : Центр «Шкільна книга», 2005. – 184 с.
5. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский – М. : «Музыка» 1972 – 384 с.
6. Новий тлумачний словник української мови // Укладачі. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконт, 2008. – 3 т. – Т. 1. – 928 с.
7. Урунтаева Г. А. Діагностика психологічних особливостей дошкільника: Практикум. – М. : Академія. – 1999. – 96 с.